

DİLİMİZE GİRENLER

Prof. Dr. Cemal MIHÇIOĞLU*

Türk dili, özel görecelerle yayaçların olağanüstü bir yaygınlık kazandığı 1992 yılında, yabancı, özellikle İngilizce sözcüklerin yoğun saldırısına uğradı. Bu saldırı öylesine bir genişlik kazandı ki, eskiden dil konularında tutucu, tepkisiz davrananlar bile artık seslerini yükseltmek durumunda kaldılar. Türk diline gönül verenleri çatusı altında toplayan Türk Dil Kurumunun 12 Eylül 1980 eyleminden sonra bir devlet dairesine dönüştürülerek Türk dilinin bütünlüğünün korunması dilevine inanmayanlara ya da devleti ele geçirenlerin bildikleri görüşlerine karşı çıkmak yürekliliğini gösteremeyenlerin eline bırakılan Türkçenin savunulması konusunda örgütlü bir çaba boşluğu yarattı. Saldırı bütün hızıyla sürdü. Bir kamu kuruluşu olan TRT'nin görec yayınlarında çingene ağzıyla konuşan oyuncular bile "a be yes, a be no, sugar çocuk" gibi sözlerle Türkçeye İngilizce sözcükler sokuşturma yarışına katıldılar. Amerikan öykünmeciliğinin en gülünç örnekleriyle sık sık karşılaşıldı.

Bu durum karşısında Türk dilinin savunulması konusu bireysel çabalara kalıyordu. Geçmişte Türk Dil Kurumu içinde Türkçeyi batı kaynaklı sözcüklerden arındırma çabalarına katılmış bir kimse olarak bize de bir görev düştüğünü düşündük. Gözümüzü, kulağımızı açık tutarak toplu iletişim araçlarında geçen İngilizce sözcükleri saptamaya, bunlara karşılıklar önermeye çalıştık. Kamuoyuna duyurulmayan bu tür çalışmalar kuşkusuz bir anlam taşıyamazdı. Yeni kimliğiyle Türk Dil Kurumu yayınlarının böylece aradan çıkması karşısında ulaşabildiğimiz üniversite yayınlarına yönelmek durumunda kaldık. Üniversitelerde üç ayda bir çıkması gereken dergilerin ya da yıllıkların yayımlanmasında bir yıla yaklaşan, dahası onu aşan gecikmeler bu çalışmaların güncelliğine gölge düşürmekle birlikte elimizdeki bu tek yolla yetinmek zorunda kaldık.

Bu satırların yazıldığı sırada baskı aşamasında bulunan dil konularıyla ilgili iki yazımız daha vardır. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisinin Ekim 1992 sayısında çıkacak olan "Türk Dilinin Savunulması" başlıklı yazıda çoğu son dönemlerde dilimizde kullanılmaya başlayan batı kaynaklı sözcüklere gerekçeli açıklamalarıyla birlikte karşılıklar önerilmiş, ikincisi Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesinin 1992 yıllığında yayımlanacak olan "Türetip Önerdiğimiz Sözcükler" başlıklı

* A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyesi

yazıda sözcük türetme ile ilgili gözlemlerle düşüncelerimiz yanında, tümüne yakın bir bölümünü 1975'ten bu yana türettiğimiz sözcüklerin bir dizelgesi verilmiştir.

Bu yazıda ise çoğu dilimize yeni giren İngilizce sözcüklere gerekçeli açıklamaları ile birlikte Türkçe karşılıklar önerdik. Bütün bu önerilerimizin kamuoyunda olumlu yankılar bulmasını dilerim.

ANONS - BİLDİRME, DUYURMA, SÖYLEME

Fransızca *annoncer* eylemi Latince *annuntiare*'den gelir. O da *nuntius* (haberci) sözcüğünden türemiştir. *Annoncer* eyleminden gelen Fransızca *annonce* adı o dildeki *anons* söylenişyle Türkçeye de geçerek kullanım alanı bulmuştur. Sözcük görec (tv) izlencelerinde ses sanatçılarına karşılıklarına alan sunucuların ellerindeki sesbüyükürleri onlara uzatarak "ilk söyleyeceğiniz şarkıyı kendiniz anons eder misiniz" demeleri gibi durumlarda kullanılmaktadır. Sözcüğün buradaki anlamı Türkçede bildiğimiz *bildirme*, *duyurma*, *söyleme*'dir. Uygulamada bu sözcüklerin yeğlenmesi gerektiği kanısındayız.

Örnek: Söyleyeceğiniz ikinci şarkıyı kendiniz *bildirir* misiniz, *duyurur* musunuz? Bundan sonra hangi şarkıyı seslendireceğinizi kendiniz *söyler* misiniz, *duyurur* musunuz?

CHECK - IN GİRDİ İŞLEMİ, - YAPMAK, GİRDİLEMEK
CHECK - OUT ÇIKTI İŞLEMİ, - YAPMAK, ÇIKTILAMAK

İngilizce *to check* eylemi, çeşitli anlamları arasında, "denetlemek, incelemek, doğrulamak, işaret koymak" anlamlarına gelir. *To check in* eylemi ise bir otele girerken ya da bir uçağa binerken yazılmak anlamına gelir. Burada otele giriş ya da uçağa binişte ayrıtulan oda ya da yer kesin olarak kullanılmak üzere gerekli son işlem başlatılmakta, "girdi" işlemi yapılmaktadır. Oteldeki karşılama tezgâhında ad denetimi yapma, kimlik sorma ya da yazma gibi işler yapıp müşteriye odası bildirilerek anahtarları verilmekte, valizini alan bir görevli eşliğinde odasının bulunduğu kata gönderilmektedir. Uçak alanında da belki haftalar önce satın alınmış bulunan bilet yolcu tarafından ilgili görevliye sunulmakta, üzerine gerekli son notlar düşülmekte, yolcunun yükü tartılıp varsa fazlası için gerekli ödeme yapılmakta, yürüyen kuşakla uçağa doğru yöneltilmekte, yolcu uçağa biniş kartı verilip gerekli denetimler yapıldıktan sonra uçağa giden koridor ya da salonlara yönlendirilmektedir. Burada da yapılan '*girdi işlemi*' dir. Bu, sözcüğün ad olarak anlamıdır. *To check-in* eyleminin karşılığı ise *girdi işlemi yapmak* ya da *girdilemek*'tir.

Sözcüğün karşıtı olan *to check-out* ise yolcunun otel parasını ödeyip eşyalarını alarak otele çıkma işlemini kesinleşirmesi olayı ile bu işlemin yapılması anlamına gelir. Hava taşımacılığında da yolcunun iniş alanında uçaktan indikten sonra eşyasını alarak ayrılması olayı ile bu eylemi anlatır. Bu sözcüğe Türkçe karşılık olarak da *çıkış işlemi*; *çıkış işlemi yapmak*, *çıkılmak* sözcüklerini öneriyoruz.

Örnek: "Bavul ticareti" amacıyla İstanbul'a gelen Polonyalı turistlerin eşyalarının çokluğu yüzünden *girdi işleminin* yapılması uzun sürdü. Uçak biletinizi *girdiletiniz* mi? *Çıkış işlemi*ni yaptırıp otele hemen ayrılmalıyız; kalkış saati yaklaşan uçağımıza ancak yetişebiliriz.

DEFLASYON - İNGİNLİK

Deflasyon karşılığı olarak türettiğim *inginlik* sözcüğünü ilk kez Kamu Yönetimi çevirisinin 1975 baskısında kullandım. Bu sözcüğü, yazdığım gerekçeyle birlikte, Türk Dil Kurumunda Tahsin Saraç'la benden oluşan Batı Kaynaklı Sözcüklere Karşılık Bulma Yarkurulunun 9 Mayıs 1975 günlük toplantısına götürdüm. Orada benimsenen bu öneri, o dönemde uygulanan yöntem uyarınca Yürütme Kuruluna gitmiş, ancak bize açıklanmayan, bilmediğimiz bir nedenle, "ilerde yeniden ele alınmak üzere" bir yana ayrılmıştı. Yarkurul'un çalışma düzeninde bir değişiklik yapıp üye sayısı artırıldıktan sonra, 1977 yılında Yarkurul'a yeniden götürdüğüm öneri benimsenerek aşağıdaki gerekçeli açıklama yazısı Türk Dili dergisinin Eylül 1978 sayısında yayımlandı:

Latince "şişirmek" anlamına gelen *flare* eyleminin başına olumsuzluk anlatan *de-* öneklinin getirilmesiyle oluşturulan *deflare* "şişkinliğini indirmek" anlamına gelmektedir. Bu kökten türeyen Fransızcadaki *déflation* sözcüğü Türkçeye de "deflasyon" söylemiyle geçmiştir. *Deflasyon*, piyasadaki para miktarıyla kredi oylumunun mallarla hizmetlerin oylumuna göre daha az olduğu durumlarda kendini gösteren ekonomik bir olaydır. Kök, anlam özellikleri göz önünde bulundurularak sözcüğe *inginlik* (para inginliği) karşılığı önerilmektedir.

Örnek: *Inginlik* dönemlerinde paranın değeri arttığı için alacaklılar kazançlı, borçlular ise zararlı çıkarlar.

"İnginlik" sözcüğü, Kurum'un 1978 yılında çıkan Özleştirme Kılavuzunda da yer aldı.

DELEGE - YETKİMEN

Fransızca *délégué* sözcüğü aynı söylenişle dilimize de geçerek "delege" biçimiyle kullanım yaygınlığı kazanmıştır. Türkçe Sözlük *delege* için şu açıklamayı vermektedir: "Kendisine yetki verilerek bir yere ya da birinin katına gönderilen kimse." Sözcüğe, anlam özelliği göz önünde bulundurularak "Türkmen, kocaman" sözcüklerinin yapısı örneksenerek "yetki" kökü ile "men" ekinden oluşturulan *yetkimen* karşılığı önerilmektedir.

Örnek: Bu uluslararası toplantıdaki Türk *yetkimeni* ülkesinin görüşlerini başarıyla savundu.

DİREK(T) - DOĞRU, DOSDOĞRU

Fransızca *direct* (okunuşu: direkt) sözcüğü Latince *dirigere* (yönetmek) eyleminin geçmişi zaman ortacı olan *directus*'tan türemiştir. Anlamı "doğru, dosdoğru"dur. Sözcük bu anlamda Türkçeye de geçerek halk arasında kullanım yaygınlığı kazanmıştır. Sözcük genellikle "direk" biçiminde söylenmekte, anlam olarak belki de ormandan kesilmiş - "düz, doğru" olan- direklerle karıştırılmaktadır. Sözcük dilimizde direkman (eki Fransızcada bulunmayan *direct+ment*) biçiminde de kullanılmaktadır. *Direk(t)* için dilimizdeki doğal karşılıkları olan *doğru, dosdoğru* sözcüklerinin kullanılması önerilmektedir. Direkt sözcüğünün dilimizde de geçen bir başka anlamı, bilindiği gibi, "doğrudan, dolaysız"dır.

Örnek: Uçaktan inince *doğru (dosdoğru)* okula gitti. Aradığınız evi bulmak için *doğru (dosdoğru)* gidiniz, sağdan üçüncü sokağa sapınız, solunuzdaki ikinci evdir.

ENFLASYON - ŞİŞKİNLİK

Enflasyon için türettiğim *şişkinlik* karşılığını ilk kez Kamu Yönetimi adlı çeviri kitabımın 1975 baskısında kullandım. Sözcüğü, daha geniş bir çevreye duyurabilmek amacıyla, gerekçeli bir açıklamayla birlikte Türk Dil Kurumundaki -Tahsin Saraç'la benden oluşan- Batı Kaynaklı Sözcüklere Karşılık Bulma Yarkurulunun 9 Mayıs 1975 günü toplantısına götürdüm. Benimsenen bu öneri, yazdığım gerekçeli açıklamayla birlikte Yürütme Kuruluna gittiyse de "ilerde yeniden ele alınmak üzere" bir yana ayrıldı. Sözcüğü 1977 yılında, çalışma düzeniyle bileşiminde değişiklikler yapılan Yarkurul'a yeniden götürdüm. Benimsenen öneriyle ilgili aşağıdaki gerekçeli açıklama, Türk Dili dergisinin Eylül 1977 sayısında yayımlandı:

Latince *inflare* (*in+flare*) "içine üfleyerek şişirmek" demektir. Bundan türeyen Fransızcadaki *inflation* sözcüğü "enflasyon" söylemiyle dilimize de geçmiştir. *Enflasyon*, ekonomi biliminde, piyasadaki para miktarıyla kredi oylumunun mallarla hizmetlerin oylumuna oranla daha geniş olması anlamına gelmektedir. Kök, anlam özellikleri göz önünde bulundurularak enflasyon için *şişkinlik* (para şişkinliği) karşılığı önerilmektedir.

Örnek: Şişkinlik dönemlerinde paranın değeri düştüğü için, borçlular kazançlı, alacaklılar zararlı çıkarlar.

Bu anlamda "*şişkinlik*" sözcüğüne Kurum'un 1978'de çıkan Özleştirme Kılavuzunda da yer verildi.

Türk geçimsel yaşamının süregelen bir sorununa dönüşen enflasyon son yıllarda, özellikle 20 Ekim 1991 seçimlerinden sonra basında olsun yayın kuruluşlarında olsun çok tartışıldı. Konuyu ele alan bir görec (tv) izlencesinin başında köylüsüne kentlisine, kadınına erkeğine, yaşlısına gencine elindeki sesbüyütürü uzatarak o Fransızca kökenli sözcüğü kullanıp "sizce enflasyon nedir?" sorusunu yönelten izlence görevlisinin sergilediği görüntüyü çok yadırgatıcı bulmuştuk. Bu tür tartışmalar sonunda ülkemizde "şişkinlik" in ana nedeninin başta KİT açıkları olmak üzere kamu kesimi açıklarının para basılarak karşılanması olduğu, öbür nedenler arasında toplumsal güvenlik kuruluşları açıklarının, devletçe yurttaştan yapılan tarım ürünü satınalmalarından doğan açıkların, kent yönetimleri açıklarının yer aldığı artık genellikle bilinmektedir.

FIGÜR - DEVİNTİ

Fransızca *figure* (okunuşu: figür) sözcüğü Latince *figura* (biçim) sözcüğünden gelir. Fransızcadan İngilizceye de geçmiş bulunan sözcük, Fransızcadaki söyleyişle Türkçeye de girerek yaygınlık kazanmıştır. Sözcüğün resimle yontuculuktaki anlamı "biçim"dir. Burada onun danstaki anlamına bir karşılık önermek istiyoruz. Dansta *figür*, "bir devinimler küme ya da topluluğu" anlamına gelir. Bir başka deyişle, figür, bir dansı oluşturan, kendisi de daha az sayıdaki devinimden oluşan evre ya da birimlerdir. Görülüyor ki burada söz konusu olan eylem "devinmek"tir. Sözcüğe, "ağartı, döşenti, göğerti" sözcüklerinin yapısını örnekseyerek, eylem köklerinin sonuna getirilerek ad türetmekte kullanılan *-ti, -tü* ckinden yararlanarak oluşturduğumuz *devinti* karşılığını öneriyoruz.

Örnek: Bu dansın çeşitli *devintiler*inden ancak belli başlılarını öğrenebildim.

GLOBAL - EVRENSEL GLOBALLEŞME - EVRENSELLEŞME

Fransızcadan İngilizceye de geçen *globe* (okunuşu: glob) (yer yuvarlağı, dünya) sözcüğü Latince *globus* (yuvarlak, top) sözcüğünden gelir. *Globe* adından türeyen *global* sözcüğü bir bütün olarak dünya ile ilgili, dünya çapında demektir. Gerek *global* sözcüğü gerek onun ad biçimi olan *globalleşme* (globalization) sözcüğü son iki üç yıl içinde dilimize de geçerek yaygınlık kazanmıştır. Özellikle basında Arapça küreye Türkçe -sel eki getirilerek oluşturulan "küresel" le karşılaşan bu sözcüğün aslında Türkçe bir karşılığı vardır. Nitekim "evrensel" sözcüğünün anlamı Türkçe Sözlükte şöyle verilmektedir: 1. Evrenle ilgili, 2. Tüm insanlığı ilgilendiren, âlemşümul, cihanşümul, üniversal, 3. Dünya ölçüsünde, dünya çapında. Sözcüğün kâinatla ilgili demek olan ilk anlamı dışındaki anlamları doğrudan doğruya buradaki *global*'in karşılığıdır. İnsanlar çok ileride dünya dışındaki kainatla bütünleşip oturma, iyelik ilişkisi kurma gibi daha yakın bağlanulara girmedikçe bu ilk anlamla öbürleri arasında bir karışma olması söz konusu değildir. Bu duruma göre *global'e evrensel, globalleşmeye evrenselleşme* demek Arapça sözcüklerden Türkçe eklerle "Türkçe" sözcük üretmekten daha uygun bir yoldur.

Örnek: Çevre kirliliği *evrensel* bir sorundur. Türkiye'nin geçimsel ilişkileri *evrenselleşmeye* başlamıştır.

HELİKOPTER - DÖNERKANAT

Fransızca *hélicoptère*, tepesinde uçmayı sağlayan bir pervanesi bulunan, dikey bir eksen çevresinde dönen bu pervanenin aşağıya doğru oluşturduğu hava akımının gücü ile dikey iniş kalkış yapabilen hava taşıtının adıdır. Kuyruğunda bulunan küçük pervane ise aracı daha çok istenen yöne döndürmeye yarar. Yunanca *helix, helico* (helezon) ile *pteros* (kanat) öğelerinden oluşturulan sözcüğün kök anlamı "sarmalkanat"tır. Sözcüğün bu kök anlamı, aracın kalkış ya da iniş sırasında kanat görevi yapan pervanenin sarmal bir çizgi çizerek uçuyormuş izlenimini vermesinden ileri gelmiş olsa gerektir. Sözcük helikopter yazılışıyla Türkçeye de geçerek yerleşmiştir. *Helikopter* sözcüğüne, kanat yerine geçen pervanenin dönüşü ile kalkışta geçmekte, yer değiştirmekte, inişe geçmekte olması özelliği göz önünde bulundurularak, "döner" ile "kanat" sözcüklerinden oluşturulup sözcüğün kök özelliğine de genellikle uygun düşen *dönerkanat* karşılığı önerilmektedir.

Örnek: Savaş *dönerkanat*ları makineli tüfeklerle, toplarla, güdümlü mermilerle donatılabilmektedir. 1964-75 Vietnam savaşında Amerikalılar 450'şer *dönerkanattan* oluşan bindirilmiş tümenler kullandılar

HEMERALOPİ - BOL IŞIK GÖRMEZLİĞİ HEMERALOP - BOL IŞIK GÖRMEZİ

Bkz.: Niktalopi

Dilimize Fransızcadan geçmiş olan *hemeralopi* sözcüğü için *bol ışık görmezliği* karşılığını "niktalopi" için önerdiğim "az ışık görmezliği" ile birlikte 8 Haziran 1986 Pazar günü türetim. Bu konuda gerekli bilgilerin bir bölümü "niktalopi" maddesinde verildiği için oraya bakınız.

Yunanca "hemera, gün + (nyktalops= gece ya da gündüz körlüğü olan kişi'den) -alops" öğelerinden oluşan *hemeralops* sözcüğü daha sonra Latinceye geçmiş,

Fransızcadaki "héméralopie" ile İngilizcedeki "hemeralopia" sözcükleri de oradan kaynaklanmıştır. İngilizce büyük Webster'de sözcüğün hekimlikteki ilk anlamı "kişinin, seçik bir biçimde, acı çekmeden yalnız gece, az ışıktaki ya da kapalı günlerde görebilmesi biçiminde kendini gösteren bir göz rahatsızlığı" olarak verilmekte, ardından da sözcüğün karıştırılarak "nyctalopia" anlamında kullanıldığı belirtilmektedir. J.A.C. Brown'ın Pears Medical Encyclopaedia'sında "hemeralopia," "kişinin yarı aydınlıkta tam gün ışığına göre daha iyi gördüğü gündüzkörlüğü durumu" olarak tanımlanmaktadır.

Fransızca sözlüklerde -bu arada Robert'le Larousse'ta- "héméralopie" ile "nyctalopie"ye bunun tümüyle tersi bir anlam verilmektedir. Tahsin Saraç'ın Fransızca -Türkçe Büyük Sözlük'ünde de "héméralopie"nin Türkçe karşılığı "gece körlüğü" olarak verilmiştir. Dr. Şefik İbrahim İşçil'le Ali Ulvi Elöve'nin 1944-1948 yılları arasında TDK'ca bölük bölük yayımlanan Türkçe Hekimlik Terimleri Üzerinde Bir Deneme adlı sözlüğünde de "héméralopie"nin Türkçesi "tavuk karası, tün görmezliği" (Osmanlıcası "aşavet") olarak verilmektedir. Bu sözlükte terimin Almancasının "Nachtblindheit" olarak verilmiş bulunmasından, Almancada da durumun Fransızcadaki gibi olduğu sonucu çıkmaktadır. Dr. Süreyya Ülker'in Hekimlik Terimleri Sözlüğünde "hemeralopia" için, 1. yarasa gözlülük, eşanamlı sözcükler olarak da güngörmezlik, gün sokurluğu, 2. nyctalopia karşılıkları verilmiştir. İngilizce hekimlik terimleri sözlüklerinde, "hemeralopia"nın karşısında ayrıca eşanamlı bir karşılık olarak "dayblindness" (gündüz körlüğü) sözcüğüne de yer verilmektedir.

Kanımcıca bu sözcükle ilgili karışıklık, özünde Yunanca "nyktalops" sözcüğündeki iki anlamlılıktan kaynaklanmakta, dilimize önce Fransızcadan "héméralopie," sonra da İngilizceden "hemeralopia" sözcüğünün girmiş olması bu karışıklığı daha da artırmış bulunmaktadır.

"Gündüzkörlüğü" gibi bir karşılığın da doğru olmayacağı düşüncesindeyim. Çünkü bu rahatsızlığı olanlar gündüz görebilmekte, ancak ışığın çok bol, çok parlak olduğu durumlarda görme güçlüğü çekmektedirler. Dolayısıyla bizim önerdiğimiz "bol ışık görmezliği" her türlü karışıklığı önleyebilecek bir karşılık olarak görünmektedir. Bu durumda Fransızca ile İngilizcedeki "héméralopie, hemeralopie"un (okunuşu: *hemeralop*) Türkçedeki karşılığı da *bol ışık görmezi* olacaktır. Böylece, terime, gözü görmeyenlerin pek sevmedikleri Farsça kökenli "kör" sözcüğü kullanılmadan uygun bir Türkçe karşılık bulunmuş olmaktadır.

HİPER - AŞIRI

İngilizce ile Fransızca gibi batı dillerinde kullanılmakta olan *hyper-* öneki Yunanca olup başına geldiği sözcüklere "aşırı, yukarı, dışında, üstünde" gibi anlamlar katar. Hipertansiyon aşırı kanbasıncı, hipertrofi aşırı irileşme, hiperenfasyon "aşırı şişkinlik" demektir. Hipermarket ise belirli bir oylumu aşan süpermarket, "çok büyük -aşırı ölçüde büyük- besin satımevi" anlamına gelir. Sözcük dilimize de geçerek kullanım alanı bulmuştur. *Hiper* için dilimizdeki doğal karşılığı olan *aşırı* sözcüğü önerilmektedir.

Örnek: Geçimsel işlerden sorumlu devlet bakanı, "şişkinliği umduğumuz düzeye indiremedik, ama *aşırı* şişkinliği önledik" dedi.

IN.....OUT İÇERİ..... DIŞARI

1992 yılında Amerikan İngilizcesinin etkisiyle Türkçede olduğu gibi kullanılmaya başlayan İngilizce belirteçlerden ikisi "in" ile "out"tur. Gerek basında, gerek göreci izlencelerinde yılın "in"leri ile "out"larından söz edilmekte, böylece yeni yıl içinde gözde olan ya da gözde olması umulan kavram ya da uygulamalar sıralanıp "in" denmekte, gözde olmayan ya da olması istenmeyenler sıralandıktan sonra "out" sözcüğü kullanılmaktadır. Bu sözcüklerin dilimizdeki anlamları sırasıyla "içeri" ile "dışarı"dır. "In" ile "out" için, Türkçede doğal karşılıkları olan "içeri" ile "dışarı" sözcükleri önerilmektedir.

Örnek: 1993 yılında kamu yaşamımızda aktöre dışı uygulamalar, yolsuzluklar *dışarı*, doğruluk, özveri *içeri*, eylemsizlik *dışarı*, üstün çaba *içeri*.

KABOTAJ - ULUSAL KIYI TAŞIMACILIĞI
KIYI TAŞIMACILIĞI

Fransızca *cabotage* sözcüğü, o dildeki *kabotaj* okunuşuyla dilimize de girmiştir. Sözcüğün anlamı bir ülkenin kendi kıyılarındaki deniz tecimini kendi yurttaşları, özellikle de kendi bayrağını taşıyan gemiler için saklı tutmak amacıyla bağısladığı ayrıcalıktır. Bizde kapitülasyonlar dolayısıyla yabancı uyruklu gemilere tanınan bu ayrıcalık, 1923 yılında Lozan Antlaşmasıyla kaldırılarak Türk yurttaşlarına, Türk bayrağını taşıyan gemilere verilmiştir. Böylece ülkemiz kıyılarının bir yerinden bir başka yerine yolcu ya da yük taşıma hakkı yalnız Türk gemilerinde bulunmaktadır. Sözcüğe, gerek anlam, gerek işlev özelliğine uygun düşen *ulusal kıyı taşımacılığı*, ya da kısaca *kıyı taşımacılığı* karşılığı önerilmektedir. Karşılığı birden çok sözcükten oluşması kanımızca bir sakınca oluşturmamakta, tersine, kavramın niteliğini açıkca ortaya koyarak onu ilk bakışta açıklığa kavuşturmakta, böylece bir Türk için hiçbir anlam taşımayan, üstelik kökeni de açık olarak bilinmeyen yabancı bir sözcükten kurtulmamızı sağlamaktadır.

Örnek: Bizde 1926 yılından bu yana 1 Temmuz Denizcilik-Ulusai Kıyı Taşımacılığı Bayramı olarak kullanılmaktadır.

KONSANTRE - YOĞUNLAŞTIRILMIŞ

Fransızca *concentrer* eylemi yoğunlaştırmak demektir. Bu eylemden türeyen *concentré* (okunuşu: *konsantre*) oradaki söylenişle dilimize geçerek kullanılmaya başlamıştır. Bu sözcüğün dilimizdeki anlamı *yoğunlaştırılmış*'tir. Sözcüğün bir de ad anlamı vardır ki Türkçesi özüt'tür. Konsantre sözcüğünün önad karşılığı olan yoğunlaştırılmışın sözcüğün her anlamını doyurucu bir biçimde karşılayabileceği kanısındayız.

Örnek: İki kutu vernel yerine bir kutu *yoğunlaştırılmış* vernel kullanmak çevre kirliliğini bir ölçüde önler. Bu *yoğunlaştırılmış* portakal suyunu içerken dört kat su ile karıştırmak gerekir.

LEADING EDGE - ÖNÇİZGİ

İngilizce *leading edge* sözüyle ilk kez 1984 Temmuzunda Didim Altınkum'da okuduğum eğitim tasarlamasıyla ilgili bir yayında karşılaşmış uygun bir karşılık bulmak gereğini duydum. Anakara'ya döndükten sonra bir sivil havacıdan bu konuda ek bilgi aldım. Aradan uzun bir süre geçtikten sonra, 20 Kasım 1990 günü, "ekolayzer" sözcüğü konusunda görüşüne başvurduğum Profesör Cahit Çıray'a havacılıkla da ilgilendiğini öğrenmem üzerine, bu kavram üzerinde de sorular sordum. İlk görüştüğüm havacının "leading edge" için kullanıldığını söylediği "fırar hatı"nın kavramın karşıtı olan "trailing edge"nin karşılığı olduğunu, ilkinde "hücum hatı" dendiğini ondan öğrendim. Kavramın aşağıdaki gerekçeli açıklamasını ondan aldığım bilgilerin ışığı altında kesinleştirdim.

Havacılıkta kullanılan *leading edge* sözünün Türkçede kullanılan eski bir karşılığı bulunmakla birlikte, bu terime uygun bir gerçek Türkçe karşılığın bulunması yararlı olacaktır.

İngilizcede *to lead* eylemi "götürmek, yol göstermek, yönetmek, başına geçip yol göstermek" gibi anlamlara gelir. *Edge* sözcüğü ise "kenar" demektir. *Leading edge*, bir uçakta kanat, dümen gibi -içinde yol aldığı havanın üzerinde bir tepkimeye yol açması amacıyla tasarlanmış düz ya da eğimli bir yüzeyin ya da bir pervane kanadının en öndeki kenarı, çizgisi anlamındadır. Türkçede buna, Fransızca karşılığı olan *bord d'attaque*'ın neredeyse sözcüğü sözcüğüne bir çevirisi olan "hücum kenarı" denmektedir. Biri Arapça, öbürü Farsça iki sözcükten oluşan bu eskimiş karşılık yerine, biz, terimin anlam özelliğine uygun düşen *önçizgi* karşılığını öneriyoruz. İngilizcede anlam genişlemesi yoluyla genel dilde de "öncü, önde giden, direnci göğüsleyen" anlamlarında kullanılan *leading edge* sözü için çevirmenlerin Türkçede "önçizgi" sözünü kolaylıkla kullanabilecekleri de açıktır.

Leading edge teriminin karşıtı ise *trailing edge*'dir. Yine İngilizcedeki *to trail* eylemi ise çeşitli anlamları arasında "sürüklemek, arkası sıra sürüklemek" gibi anlamlara gelir. *Trailing edge*, bir uçakta kanat, dümen gibi, havanın üzerinde bir tepkimeye yol açması amacıyla tasarlanmış düz ya da eğimli bir yüzeyin ya da bir pervane kanadının en arkadaki kenarı ya da çizgisi" demektir. Türk havacılığında bunun için de, Fransızcadaki karşılığı *bord de fuite*'in bir çevirisi olan "fırar hatı" sözü kullanılmaktadır. İkisi de Arapça olan bu sözcükler yerine *arıçizgi* karşılığını öneriyoruz.

Örnek: Nurullah Ataç, 1940'larla 1950'lerde dilde özleşme akımının *önçizgisinde* bulunan başlıca kişiydi.

MARŞ - 1. YÜRÜ (komut), 2. YÜRÜT (ad) MARŞ MARŞ - KOŞ KOŞ

Fransızca *marcher* eylemi (okunuşu: marşe) "yürümek" anlamına gelir. Bu sözcükten türeyen *marche* (okunuşu: marş) oradaki söylenişle Türkçeye de geçerek yaygın bir kullanım alanı bulmuştur. *Marş* sözcüğünün bize de geçen ilk anlamı, askerlikteki "yürü"dür. Anlaşılan XIX. yüzyılın başlarında Osmanlı ordusunu eğitmek üzere getirtilen Fransız subayları, kendi dillerinde "marş" demiş, bunun Türkçedeki bildiğimiz "yürü" anlamına geldiğini düşünemeyen o dönemdeki atalarımız bunu belki de çağdaş "fenn-i askeri"ye özgü bir terim gibi algılayarak olduğu gibi benimsemişlerdir. Sözcük dile öylesine yerleşmiştir ki bugüne değin Türkçesini kullanmak kimsenin usuna gelmemiştir. Anadolu'nun dağından ovasından gelmiş Türk askerine Fransızca "yürü" deyip durmak en azından yadırgadıcıdır. Sözcüğün askerlikteki bu "yürüyüşe geçme komutu" anlamı için *yürü* karşılığını öneriyoruz. Yine askerlikte bir de *marş marş* komutu vardır. Bu komut, kural olarak 30 adıma değin olan kısa koşmalar için verilir. Bu

koşmada silahın durumu ile birliğin düzeni bozulmaz. Bu komut daha uzun koşmalar için de verilebilir. Burada birliğin düzenine bakılmaksızın bütün güçle koşulur. İşlev özelliği göz önünde bulundurularak, bunların ikisi için birden *koş koş* karşılığı önerilmektedir.

Sözcüğün dilimize geçmiş ikinci anlamı da "askerin uygun adımda yürüyüşüne eşlik etmek üzere düzenlenmiş, belirli aralıklarla vurgulu, tartımlı, düzenli müzik parçası"dır. Sözcüğün bu anlamı için, "anıt, yapıt, yakıt, umut" sözcüklerinin yapısını örnekseyip dilimizde eylem köklerine eklenerek ad türetmekte kullanılan *-t* ekinden yararlanılarak *yürüt* karşılığını öneriyoruz. Arabalardaki *marş* için de *yürüt* karşılığını öneriyoruz.

Marş sözcüğünün Türçedeki tümüyle yanlış bir kullanımı da "milli marş" sözü içindeki yeridir. Çünkü ulusların sesel simgesi olan müzik parçaları "marş" değil, başka bir deyişle askerin uygun adımla yürüyüşüne elverişli değildir. Bildiğimize göre bunlara başka dillerde de marş denmez. Kullanılan sözcük, örneğin Fransızcada *hymne*, İngilizcede *anthem*'dir. Bunların ikisinin de anlamı "ilahî"dir. Gerçekte her ulusal "marş" bir "ezgi"dir (melodi). Ona belirli bir ezgi türünün adını verecek yerde kısaca "ulusal ezgi" demek en uygun çözüm olarak görünmektedir. Bu duruma göre *milli marşa ulusal ezgi* karşılığı önerilmektedir.

Örnek: En öndeki birlik komutanının *yürü!* komutuyla geçit töreni başlamış oldu. Atatürk, ölümünden kısa bir süre önce, Hatay'ın anayurda katılmasıyla ilgili olarak güneye yaptığı gezinin sonunda Adana'da düzenlenen bir geçit töreninde, sağlık durumu iyi olmadığından uzun süre ayakta durmakta güçlük çekmiş, o sırada verdiği *koş koş!* komutuyla önünden geçmekte olan birliğin daha kısa sürede geçmesini sağlamıştı. "Ey vatan göz yaşların dinsin yetiştik çünkü biz" dizesiyle tanınan Mülkiye *Yürüt*ünün sözlerini 1918 yenilgisini izleyen günlerde Mekteb-i Mülkiye öğrencilerinden Cemal Efendi (Yeşil) yazmış, bu sözleri okulun müzik öğretmeni Musa Süreyya Bey bestelemiştir. *Ulusal ezgimizin* sözleri Mehmet Akif Ersoy'undur. 1924 yılında A. Rifat Çağatay'ın yaptığı beste 1930'da Zeki Üngör'ce değiştirilerek şimdiki biçimini almıştır. Arabaya atılmasıyla *yürüte* basıp fırlaması bir oldu.

MEDYA - TOPLU İLETİŞİM ARAÇLARI, TILAR

İngilizcede kullanılan Latince *media* (okunuşu: medya) (araçlar) sözcüğü *medium* (araç) sözcüğünün çoğuludur. Sözcük, basın, yayaç (radyo), görec (tv) gibi geniş yığımlara seslenen toplu iletişim araçlarına verilen "media of mass communication" ile "mass media" deyimleri içinde yaygın olarak kullanılmaktadır. O dilde tek başına "media" dendiğinde bu tür araçlar anlaşılma, başka bir deyişle "media" sözcüğü bu deyimlerin kısaltılması gibi kullanılmaktadır. Sözcük oradaki *medya* okunuşuyla son yıllarda Türkçeye de geçerek yaygınlık kazanmıştır. Bu deyimlerin dilimizdeki karşılığı *toplulu iletişim araçları* olduğuna göre medya yerine de o kullanılmalıdır. Bu konuda İngilizcede olduğu gibi sözcük tutumluluğuna çok önem verenler için ise toplu'nun ilk yazacağı olan t'ye iletişim'in il'i, araçları'nın ar'ı eklenerek oluşturulan *tilar* karşılığını öneriyoruz.

Hekimlik dilindeki *media* ise yine Latince *medius* (orta) sözcüğünden türemiştir. Bir damar çeperinin "orta katman"ı anlamına gelmektedir.

Örnek: Şişkinlik konusu *toplulu iletişim araçları*nda enine boyuna tartışıldı.

MEGA - BÜYÜK ; BÜYÜKLERİN BÜYÜĞÜ

İngilizce, Fransızca gibi batı dillerinde kullanılmakta olan *mega* öneki Yunanca *meas*, *megalou* (büyük) sözcüğünden gelir. Bu önek bir yandan önüne geldiği sözcüğe büyük anlamını katmakta, bir yandan da fizikte milyon anlamına gelmektedir. Hekimlikte megakolon büyümüş kalınbağırsak, megakardiya büyümüş yürek ya da yürek büyümesi anlamına gelmektedir. Megavat bir milyon vat, megafarad ise bir milyon farad demektir. Sözcük aynı *mega* söylenişiyle Türkçeye de geçmiş, 1990'lı yılların başlarında özellikle özel görece (tv) yayaçların (radyo) yaygınlaşmasından sonra sırttan bir Amerikan öykünmeciliğinin etkisiyle, daha çok "megastar" sözcüğü içinde sık sık kullanılmaya başlamıştır. Sözcüğün buradaki doğru karşılığı *büyük* olduğuna göre onun kullanılması uygun olur. Ancak sözcüğün ahengine kendini kaptıran birçok yurttaşımızın onu "büyüklerin büyüğü, en büyük, üstüne yok, doruklarda" gibi abartılı bir anlamda kullandıkları açıktır.

Örnek: Bu dinletide parçaları tümü birer *büyük* yıldız olarak nitelenen sanatçılar seslendirdiler.

MOTİVE ETMEK - GÜDÜLEMEK, ÖZENDİRMEK, İSTEKLENDİRMEK

İngilizce *to motivate* eylemi *motive* adından türemiştir. *Motive*'in Türkçedeki karşılığı güdü, eski dilde saik'tir. Güdüler, insan davranışlarını etkileyen, onların itici gücü niteliğini taşıyan tinsel güçler, bir başka deyişle istekler, onların da altında yatan gereksinimlerdir. Güdü, bir gereksinimi giderme isteği, eğilimi olarak tanımlanabilir. Bu bakımdan güdüler bir çeşit tinsel gerilimler olarak da nitelendirilebilirler. Bu eylem, söylenişi bir ölçüde Fransızcalaşırılarak, *motive etmek* biçiminde dilimize de geçerek kimi çevrelerde kullanım alanı bulmuştur. Bu duruma göre motive etmenin ünibilimdeki terim anlamı *güdülemek*'tir. İşin aslına inilirse bir kimseyi bir işi yapmaya *özendirmek*, *isteklendirmek*'tir. Sözcük için bu karşılıklar önerilmektedir. Fransızcada da *motiver* eylemi kullanılmakla birlikte daha çok "gerekçesini belirtmek; gerektirmek, zorunlu kılmak, neden olmak; haklı göstermek" anlamlarında kullanılmaktadır.

Örnek: Çalışanları *güdülemenin* (işe *özendirmenin*, *isteklendirmenin*) yollarından biri yönetime katılmalarını sağlamaktır.

NİKTALOPI - AZ IŞIK GÖRMEZLİĞİ

NİKTALOP - AZ IŞIK GÖRMEZİ

Bkz.: Hemeralopi

Tıp öğrenimi görmekte olan oğlum, gecenin geç saatlerine dek bir arkadaşıyla birlikte çalıştığı 19 Mayıs 1986 günü odasından bana seslenerek "gece körlüğü" nün bilimsel adının ne olduğunu sordu. Birkaç saniye düşündükten sonra anımsayıp "niktalopi" karşılığını verdim. Ertesi gün oğlumun "hemeralopi" sözcüğünün de eş anlamda kullanıldığını söylemesi üzerine iki terimi birlikte düşünmeye karar verip 8 Haziran 1986 Pazar günü *niktalopi* için *az ışık görmezliği*, *hemeralopi* için de *bol ışık görmezliği* karşılığını türettim. Oğlum, karşılıktan çok açıklama niteliği taşımalarına karşın, bunları beğendiğini söyledi. Daha sonra karşılıklardan kendisine söz

ettiğim Emin Özdemir de, sağladıkları anlam açıklığı karşısında bunları çok olumlu bulduğunu belirtti.

Ancak, bu sonuca oldukça karışık olan durumu araştırıp bir açıklığa kavuşturduktan sonra ulaştım. Bu iki sözcük, gerek İngilizce ile Fransızca, gerek Türkçe sözlüklerde çok değişik biçimlerde açıklanıyor, bu karışıklık hekimlik terimleri sözlüklerine de bir ölçüde yansımış bulunuyordu.

Yunancada "nyx- nyktos, gece + alaos, kör + ops, opos, göz" sözcüklerinden oluşan *nyktalops* sözcüğü hem gece hem de gündüz körlüğü olan kişi anlamına gelmektedir. Kökendeki bu iki anlamlılığın yukarıda sözü edilen karışıklıkların da kaynağı olduğunu sanıyorum. Bu sözcük aynı yazılışla Latinceye geçmiş, Fransızcadaki "nyctalopie" ile İngilizcedeki "nyctalopia" sözcüklerine de kaynaklık etmiştir. İngilizce büyük Webster sözlüğünde sözcüğün hekimlikteki ilk anlamı "güçlü bir ışık altında ya da aydınlık günlerde iyi görüp geceleri, az ışıkta ya da kapalı günlerde iyi görememe biçimindeki göz rahatsızlığı" olarak verilmekte, daha sonra da sözcüğün karıştırılarak "hemeralopia" anlamında kullanıldığı belirtilmektedir.

Fransızca sözlüklerde -bu arada Robert'le Larousse'ta- ise bu iki sözcüğe tümüyle tersi bir anlam verilerek "nyctalopie"ye "gündüzkörlüğü," "héméralopie"ye "gecekörlüğü" denmektedir. Tahsin Saraç'ın Fransızca-Türkçe Büyük Sözlük'ünde de bu karşılıklar verilmektedir. Dr. Şefik İbrahim İşçil'le Ali Ulvi Elöve'nin TDK'ca yayımlanan Türkçe Hekimlik Terimleri Üzerinde Bir Deneme adlı sözlüğünde de "nyctalopie"nin Türkçesi "gündüz körlüğü, gün körlük" (Osmanlıcası "amy-i nehari") olarak verilmiştir. Bu sözlükte terimin Almancasınının "Tagblindheit" olarak verilmiş bulunmasından, Almancada da durumun Fransızcadaki gibi olduğu sonucu çıkmaktadır. Dr. Süreyya Ülker Tıp Terimleri Sözlüğünde "nyctalopie" için 1. karağı, eşanlamlı sözcükler olarak da gece sokurluğu, tavukkarası, tünörgörmezlik, 2. hemeralopia karşılıkları verilmiştir. İngilizce hekimlik terimleri sözlüklerinde "nyctalopia"nın karşısında ayrıca eşanlamlı karşılık olarak "nightblindness" (gecekörlüğü) sözcüğüne de yer verilmektedir.

Bu görme rahatsızlığı için halk ağzında *tavukkarası* sözcüğünün kullanılmakta olması öğreticidir. Bilindiği gibi, tavuklar, ortalık kararmaya başlayınca, daha gece olmadan çevreyi görmemeye başlayıp kümeslerine yönelirler. Bu bakımdan gecekörlüğü sözü yanıltıcı olup "nyktalopi"nin belki de en iyi karşılığı "tavukkarası"dır. Gerçekten de, gece ya da koyu karanlıkta kimse göremez. Buradaki rahatsızlığın özelliği, kişinin "az ışıkta" iyi görememesidir. İşte "az ışık görmezliği" karşılığını bu düşünceden yola çıkarak türettim.

Öyle sanıyorum ki, dilimizdeki karışıklık, Türkçeye önce Fransızcadan "nyctalopie," daha sonraları da İngilizceden "nyctalopia" sözcüğünün girmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Yabancı dillerdeki sözcükleri dilimize olduğu gibi alınca oradaki karışıklıkları da kaçınılmaz bir biçimde dilimize aktarmış olmaktadır. "Az ışık görmezliği" dendiğinde anlam, hiçbir karışıklığa ya da belirsizliğe yol açmadan, arı duru bir Türkçe ile anlamlı olmaktadır.

Bu duruma göre Fransızca ile İngilizce'deki *nyctalope* (okunuşu: *nyktalop*) sözcüğünün karşılığı da *az ışık görmezi* olacaktır. Böylece bir hekimlik teriminde gözü görmeyenlerin tepkiyle karşıladıkları Farsça kökenli "kör" sözcüğünün kullanılmasından da kaçınılmış olmaktadır.

2 Nisan 1987 Perşembe günü yukarıdaki açıklamaları kendisine okuduğum Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Göz Hastalıkları Anabilim Dalı Başkanı Prof. Dr. Sabahat Abadan, "niktalopi - hemeralopi" ikilisi için önerdiğim "az ışık görmezliği - bol ışık görmezliği" karşılıklarını çok başarılı bulduğunu, beğenip benimsediğini söyledi.

SCOREBOARD - SAYI GÖSTERGESİ

İngilizce *score* adı, çeşitli anlamları arasında, bir spor karşılaşmasında tarafların sayı durumu, kaç kaç oldukları anlamına gelir. *Board* ise, yine çeşitli anlamları arasında tahta demektir. Bu iki sözcükten oluşan *scoreboard* (okunuşu: skorbord) bileşik sözcüğü, spor karşılaşmalarında yarıdaş takımların sayı durumlarını gösteren tahta ya da levhalar, günümüzde de daha çok ışıkla çalışan göstergelerdir. *Scoreboard* sözcüğü genellikle görec (tv) ya da yayaçta (radyo) bu karşılaşmaları veren spor konuşmanlarınca kullanılmakta, yazılı olarak kullanıldığında da sözcük İngilizcedeki gibi yazılmaktadır. Sözcüğe, gerek anlam, gerek işlev özelliğini göz önünde bulundurarak *sayı göstergesi* karşılığını öneriyoruz.

Örnek: Sepettopu oyunu alanlarındaki *sayı göstergelerinde* yalnız takımların yaptıkları sayılar değil, karşılaşmanın hangi dakikasında bulunulduğu, oyuncuların yaptıkları el kesme gibi kural dışı davranışların sayısı da yer alır.

SENARYO - GELİŞKİ

SENARİST - GELİŞKİ YAZARI, GELİŞKİCİ

İtalyanca *scenario* sözcüğü o dildeki *scena* (sahne) sözcüğünden türemiştir. Oradan Fransızca ile İngilizceye geçen bu sözcük bu dillerden aynı *senaryo* söylenişle Türkçeye de geçerek yaygınlık kazanmıştır. Türkçe Sözlük, senaryonun tanımını "bir tiyatro ya da sinema yapıtının sahnelerini ve akışını gösteren yazılı metin olarak vermektedir. Sözcüğün İngilizcedeki ikinci bir anlamı "bir sinema filminin sahne sahne bütün gelişmeleriyle oyunun nasıl oynanacağını ayırınlarını veren tasarımı, bir sinema oyununun tüm konusu"dur. Sözcük, anlam genişlemesi yoluyla, bir olayla ya da ülkeyle ilgili olası gelişmeleri gösteren tasarımlar ya da betimleyici yazılar anlamında da kullanılmaktadır. Sözcük dilimizde bu iki anlamda kullanım alanı bulmuştur. Bu sözcüğün batı dillerinde bir türevi olan senarist sözcüğü de dilimize geçmiştir. Senaryo sözcüğü için, sahnedeki ya da perdedeki bir oyunun bütün gelişme aşamalarını gösteren bir metin olması düşüncesinden yola çıkılarak, "çelişki" sözcüğünün de yapısı örneksenerek, "gelişmek" eyleminden *gelişki* karşılığı türetilmektedir. *Senarist* için de *gelişki yazarı*, *gelişkici* karşılıkları önerilmektedir.

Örnek: Bir tiyatro oyununun *gelişkisi* özet bir metin görünümündedir. Uluslararası ilişkilerin incelendiği bu kuruluşta söz konusu ilişkilerle ilgili olarak oluşturulan çeşitli *gelişki*ler tartışılıyor. Bu filmin *gelişki yazarı* (*gelişkicisi*) seçkin bir yazardır.

SEXUAL HARASSMENT - SARKINTILIK; EŞEYSEL TEDİRGİNLİK

İngilizcede *to harass* eylemi, "yormak, bizar etmek, rahat vermemek" anlamına gelir. Bu eylemden türeyen *harassment* (okunuşu: herısmınt) adı "sıkıntı, rahatsızlık" demektir. *Sexual*'ın Türkçe karşılığı "eşeyssel"dir. *Sexual harassment*, bir kimsenin, özellikle bir kadının, karşı eşeyden bir kimsece eşeyssel amaçla rahatsız edilmesi anlamına

gelir. Bu rahatsız edici davranışlar, bakma, söz dokundurma gibi biçimlerde olabileceği gibi, kişiyi eşeysel bir eylem konusu yapmak, bu arada elle rahatsız etmek, en aşırı durumlarda zorla eşeysel ilişkide bulunmak biçiminde olabilir. Bu konu, özellikle 1990'lı yıllarda Birleşik Amerika'da basın-yayın araçlarında tartışma konusu yapıldıktan sonra dünya çapında ilgi uyandırmış, bu arada ülkemizde de üzerinde durulmaya başlamıştır. Kavramın dilimizdeki doğal karşılığı sarkıntılık'tır. Kimilerinin doğru olarak kullandıkları bu karşılığın yanı sıra, kimi kez basında "cinsel taciz" karşılığının da kullanıldığı görülmektedir. Arapça "cins" in sonuna Türkçe önad eki getirilerek Türkçe sözcük türetilmeyeceği gibi tümüyle Arapça olan "taciz" sözcüğü de Türkçe olarak benimsenemez. Biz bu tür eylemlere konu olan kişinin içinde bulunduğu durumu anlatmak üzere *eşeysel tedirginlik* karşılığını öneriyor, kavramı karşılamak üzere kural olarak *sarkıntılık*'ı benimsiyoruz.

Örnek: 1992 yılında Amerikan basınında Deniz Gücü'ndeki kadın görevlilere yönelen *sarkıntılık* olaylarının ileri boyutlarda olduğunu gösteren yayınlar yapılmıştır. Türkiye'de kadınların *sarkıntılık* korkusuyla gündüz bile kent içinde tek başlarına rahatça dolaşamamaları, *eşeysel tedirginliğin* yoğun bir olay olduğunu göstermektedir.

SİT, SİT ALANI - KORUMA ALANI

Latince *situs* (durum) sözcüğü *sito* biçimiyle İtalyancaya geçmiş, o da daha sonra Fransızca *site* (okunuşu: sit) sözcüğüne kaynaklık etmiştir. Genel dildeki anlamı "güzel görünüm" (manzara) olan *site* sözcüğünün kentbilimi ile ülke düzenlemesindeki anlamı "korunması gereken yer"dir. Sözcük bu anlamıyla, oradaki *sit* okunuşuyla Türkçeye de geçerek yaygın bir kullanım alanı bulmuştur. Sözcük uygulamada "sit" ya da "sit alanı" biçiminde kullanılmaktadır. Bu bağlamda sit, en geniş anlamıyla "özellikli alan" demektir. Birçok yasalarımızda da yer alan sit kavramı, ulusal gezilikler (parklar), doğa gezilikleri, doğa anıtları, yaban yaşamı barınağı, güzel görünümlü alanlar gibi doğal nitelikte olabileceği gibi, eski evler, ören yerler gibi çağbilimsel (tarihi) değer taşıyan alanlar da olabilir. Bu özellikteki alanlar, söz konusu özelliklerinin bozulmaması için koruma altına alınmakta, yapı değişiklikleri ya da kirletilme gibi bozucu etkilere karşı kamu kesimince güvencelenmektedirler. Sözcüğe, işlev özelliği göz önünde bulundurularak *koruma alanı* karşılığı önerilmektedir. "Alan" anlamı sit sözcüğü içinde saklı olduğuna göre "sit alanı" biçimindeki kullanımın bir çeşit gereksiz yineleme niteliği taşıdığına burada değinmekte yarar vardır.

Örnek: Side kenti çağbilimsel bir *koruma alanı*dır.

SOFİSTİKE - İNCELİKLİ; YAŞAMI TANIMIŞ, GÜNGÖRMÜŞ

İngilizce *sophisticated* (okunuşu: sofistikeytid) sözcüğü, okunuşu Fransızcaleştirilerek *sofistike* (sophistiqué) söylenişiyile dilimize de bir ölçüde geçmiş, son günlerde bir görec tanıtımında bu biçimiyle sık sık kullanıldığı görülmüştür. Yunanca *sophos* (akıllı, bilgece) kökünden kaynaklanan bu sözcüğün Fransızcadaki yaygın anlamı, katkı maddesi eklenmiş, tağşiş edilmiş; doğallıktan uzaklaşmış, yapmacıklı; karmaşık'tır. Sözcük İngilizcede de ilk sadeliğini yitirmiş, yapmacıklı anlamına da gelmekle birlikte daha dar anlamda çok karmaşık, incelikli gibi anlamlara gelmektedir. Sözcük kişiler için kullanıldığında birçok deneyimler, düşkünlükleri yaşama sonucu akıllı, özellikle dünya işlerinde akıllı, bilgece duruma gelmiş anlamını vermektedir. Sözcük dilimizde daha çok bu anlamda kullanılmaktadır. Bu anlamda

sofistike bir kimse için Türkçede kullanılması gereken sözcükler *yaşamı tanımış, güngörmüş*, dahası -biraz abartılı olmakla birlikte- feleğin çemberinden geçmiş'tir. Çeşitli yaşam deneyleri geçirmiş olmanın özellikle vurgulanmak istendiği durumlar dışındaki genel kullanımında sözcüğe Türkçede kullanılması gereken karşılık *incelikli*'dir. İnceliklilik, yaşamı çeşitli deneyimlerle tanımış olmanın bir sonucu olarak da algılanabilir. Bu bakımdan olumlu bir kişilik nitelmesi olarak sofistike'nin Türkçedeki karşılığı kanımızca "incelikli" olmalıdır.

Örnek: Bu kadının bütün davranışlarından *incelikli (yaşamı tanımış, güngörmüş)* bir kişi olduğu açıkca anlaşılıyor.

SURROGATE MOTHER - TAŞIYICI ANA

İngilizcede "surrogate mother" sözünde geçen "surrogate" sözcüğü için Türkçe bir karşılık bulma gereğini, Time dergisinin 23 Mart 1987 sayısında "Technology and the Womb" başlıklı yazıyı okurken, 25 Mart 1987 Salı gecesi duydum. Yazıda, bizde "tüp bebek" olarak adlandırılan uygulama ile döllenmiş yumurtanın annenin ya da "surrogate" sözcüğüyle anlatılan bir başka kadının dölyatağında büyütülmesi yoluyla çocuk edinme uygulamasına Katolik kilisesinin karşı çıktığı belirtiliyordu. Papa John Paul II'nin de desteğini arkasına alan Vatikan, bir çocuğun "sağlıkbilimsel ya da dirimbilimsel yöntemlerle yapılacak bir müdahalenin ürünü olarak istenip düşünülmemesi gerektiğini," böylece "çocuğun bir çeşit uygulamabilm nesnesi durumuna düşürülmüş olacağını" söylüyor, Batı Almanya Kardinali Ratzinger "uygulayım bakımından olanaklı bir nesnenin aktörel yönden onanabilir olmayabileceğinden" söz ediyordu. Konu özette şuydu: Olağan yoldan çocuk yapamayan çiftler vardı. Kadının hekimlikte "Fallop kanalları" denen, benim Türçede "yumurta yolu" denmesini daha yerinde bulduğum, atılmış yumurtayı dölemek için geçip daha sonra döllenmiş yumurtanın dölyatağına inmek üzere izlediği sağlı sollu iki yol tıkalı olduğunda kadının yumurtası ameliyatla alınıp tüp içinde erkeğin atmasıyla döllendikten sonra kadının dölyatağına yerleştirilebilir, bu yapay döllenme için eşler dışındaki üçüncü bir kişinin atmasıyla yumurtasından da yararlanılabildi. Kadının sağlık durumu elverişli değilse yada başka bir nedenle öyle uygun görülüyorsa tüpte döllenmiş yumurta bir süre sonra gelişip büyümek üzere bir başka kadının dölyatağına konabilirdi. Bugün dünyada bu yolla döllenmiş yaklaşık 1990 bebek vardır. İşte annenin yerini alan bu kadına "surrogate mother" deniyordu. Latince surrogatus, surrogare, subrogare" (ikame etmek, yerine koymak) eyleminden kaynaklanan "surrogate" sözcüğü "vekil, delege, naip" gibi anlamlara geliyordu. 26 Mart 1987 Çarşamba sabahı bu konuyu kendisine açıp hangi Türkçe karşılığı kullanmanın uygun olacağını sorduğum eşim, "taşıyıcı, taşıyıcı anne" karşılığını önerdi. Karşılık güzel, anlamı da çok iyi yansıtacak nitelikteydi. Gerçekten de, yapılan iş bebeği dokuz ay süreyle karında taşımaktan başka bir şey değildi.

O gün öğle yemeğinden sonra Siyasal Bilgiler Fakültesinin gazete odasında konuyu arkadaşlara açıp niteliğini aydınlatıcı açıklamada bulduktan sonra "surrogate" sözcüğüne nasıl bir karşılık bulunması gerektiğini sordum. Orada bulunan meslektaşlardan Hüseyin Pazarci'nin ağzından "taşıyıcı" sözü çıkınca sevinip akıl için yolun bir olduğunu söyledim.

Bu sözcüğün öyküsünü yazdığım 27 Mart 1987 günü durumu bir de konunun gerçek bir uzmanıyla görüşmüş olmak için Ankara Doğumevi Başhekimisi Dr. Ziya Durmuş'u telefonla aradım. Üç çocuğumuz da bu Doğumevinde dünyaya geldiği için aramızda bir

yakınlık bulunan Dr. Durmuş, eşimi, çocukları sordu. Bu arada gözümün takvim yaprağına ilişmesi üzerine bugünün tıp öğrenimi yapmakta olan en büyük oğlumuzun doğum günü olduğunu, yirmi bir yaşını doldurduğunu söylediğimde ikimiz birden yılların ne çabuk akıp gittiğİ gerçeğini dile getirmekten kendimizi alamadık. Sonra "surrogate mother"a ne dediklerini sordum. "Kiralık anne" karşılığını verdi. Bu iş uygulamada genellikle bir "kira" karşılığında yapılırsa da durumun hep böyle olmayabileceğini, örneğın dolyatağında bir sakatlık bulunan ya da sağılığı gebeliğe elverişli olmayan bir kadının kızkardeşinin bu görevi bir çıkar karşılığı olmadan da yerine getirebileceğini söylemem üzerine bu görüşe katılan Dr. Durmuş, görüşme sırasında "taşıyıcı anne" sözünü birkaç kez kullandı. Bu arada karı-kocanın eşey gözelerinden yararlanılarak ortaya konacak bir tüp bebeğın annenin dolyatağında büyütülmesi dışındaki uygulamalara, bir başka deyişle aralarında evlilik bağı bulunmayanların eşey gözelerinden üretilerek ya da anneden başkasının dolyatağında büyütülerek çocuk yapmaya, ülkemiz ortamının şimdilik elverişli olmadığını söyledi. Görüşme sırasında "taşıyıcı anne" sözünü birkaç kez çok akıcı bir biçimde kullanmış olmasını bu karşılığı benimsemiş olduğunun bir kanıtı olarak alıp alamıyacağımı sormam üzerine Dr. Durmuş bundan sonra bu sözcüğü kullanacağı karşılığını verdi.

O sırada odamda bulunan İbrahim Kaplan'ın Adalet Bakanlığı Hukuk İşleri Genel Müdürlüğünde görevli Dr. Turgay Yücel'in de bu konuyla ilgilendiğini söylemesi üzerine onunla da ilişki kurup görüştük. Yücel, kendisinin basında karşılaştığı "taşıyıcı anne" sözünü kullandığını, Fransızcada bu uygulamaya "le prêt d'utérus" (dolyatağı kiralama), "surrogate mother"a "la mère de substitution, la mère porteuse" (ikame anne, taşıyıcı anne), "surrogate motherhood"a "la maternité pour autrui" (başkası için annelik) dendiğini söyledi. Yücel'in ayrıca böyle bir sözleşmenin Türk hukukunda olduğu gibi Fransız hukukunda da geçerli olamayacağını söylemesi üzerine, bugünlerde Birleşik Amerika' da bir taşıyıcı anneyle eşinin bu yoldan edinilen bir bebeğı eşey gözeleri kullanılan ana babaya vermek istememeleri üzerine açılan davada karar aşamasına gelmiş olduğunu belirttim. Karşılıkla ilgili olarak burada da akıl için yolun bir olduğu anlaşılıyordu. Yazılarında "taşıyıcı anne" sözünü kullanıp kullanmadığını sorduğum Turgay Yücel, Sağlık Bakanlığına yolladığı bir raporda kullandığını söyledi.

Bu durum karşısında *surrogate* için *taşıyıcı*, *surrogate mother* için *taşıyıcı anne* ya da *ana* karşılığını kullanmak en doğru çözüm olarak görünmektedir.

SÜPER - OLAĞANÜSTÜ

İngilizce, Fransızca gibi batı dillerinde kullanılan *super* öneki Latince'den alınmıştır. Bu önek, başına geldiğı sözcüklere "üst, üstünde, çok fazla" anlamlarını katar. Süperonik, hızlı ses hızının üstünde olan, sağık bilimde süperalimentasyon fazla beslenme, süpermaksilla üst çene anlamına gelir. Süpermarket ise, besin maddeleri ile onlarla yakından ilgili toz sabun, fırça gibi temizlik gereçlerinin satıldığı belirli bir oylumun üstündeki "büyük besin satımevi" demektir. Sözcük, önad (sıfat) olarak da daha çok argoda "çok iyi, mükemmel, birinci sınıf" anlamına gelmektedir. Sözcük 1990'lı yılların başında özel göreçle (tv) yayaçların (radyo) ülkemizde yaygınlaşmasından sonra ortaya çıkan aşırı bir İngilizce özentisinin etkisiyle özellikle bu son anlamda yaygın bir kullanım alanı bulmuş, yerli yersiz kullanılmaya başlanmıştır. *Süper* sözcüğü daha çok "süper ödül, süper araba" gibi anlatımlar içinde kullanılmaktadır. Sözcüğün değınilen önad anlamı için, dilimizde onu en iyi yansıttığını düşündüğümüz *olağanüstü* karşılığını öneriyoruz.

Örnek: Bu genç her anlamda *olağanüstü* bir öğrencidir. Bu yarışmaya katılanlara *olağanüstü* ödüller veriyoruz.

TALK SHOW - SÖZLÜ GÖSTERİ

İngilizce *talk* (konuşma) ile *show* (gösteri, eğlence gösterisi) öğelerinden oluşan *talk show* (okunuşu: tok şov) sözcüğü ülkemizde özel görecin (tv) ortaya çıkıp yaygınlık kazanmaya başlamasından sonra, 1990'lı yılların başlarında, o dildeki yazılışıyla, söylenişle, olduğu gibi kullanılmaya başlamıştır. *Talk show*, kişilerin özellikle de ünlü kişilerin konuşmalarına, tartışmalarına katıldığı ya da onlarla görüşmeler yapılan yayaç (radyo), görec izlencelerine verilen addır. Daha çok bir söyleşi görüntüsü taşıyan bu tür izlenceler dinleyici ya da izleyicilerin ilgisini çekmek, onları eğlendirmek, biraz da bilgilendirmek amacını güderler. *Talk show* sözcüğüne, gerek anlam gerek işlev özelliği göz önünde bulundurularak, söz ağırlıklı olmasının yanı sıra gösteri niteliğini de doğal olarak vurgulayan *sözlü gösteri* karşılığı önerilmektedir. *Talk show host* karşılığı olarak da *sözlü gösteri yöneticisi* önerilmektedir.

Örnek: *Sözlü gösterilere* daha çok ünlü ses, sahne, perde sanatçıları katılıyorlar.

TOP 10 - EN ÇOK SEVİLEN ÖN ŞARKI DORUKTAKİ 10, TEPEDEKİ 10

"*Top 10*," ülkemizdeki özel bir görec yayınında haftanın en çok sevilen 10 şarkısının belirlendiği bir izlencenin adıdır. "Top" sözcüğünün Türkçedeki içi lastik ya da hava dolu yuvarlak nesne anlamındaki "top"la hiçbir ilişkisi yoktur. İngilizcede "top" (okunuşu: tap) "tepe, doruk, en yüksek düzey" gibi anlamlara gelen bir sözcüktür. Buradaki anlamı "*en çok sevilen 10 şarki*" (tunes) ya da "*doruktaki, tepedeki 10*"dur. Körikörüne bir Amerikan öykünmeciliğinden kaynaklanan bu söz için anılan karşılıklar önerilmektedir.

Örnek: Son ayın *en çok sevilen (doruktaki, tepedeki) 10 şarkısı* soruşturmasının sonuçlarını sunuyoruz.

VAV - VAY CANINA, VAY

İngilizce *wow* (okunuşu: vav) sözcüğü, güçlü bir beğenme ya da şaşırma duygusunu anlatan bir ünlemdir. Sözcüğün ad olarak bir anlamı da "çarpıcı başarı"dır. Türkiye'de özel görec (tv) yayınlarının yaygınlaştığı 1992 yılında, bilinçsiz bir Amerikan öykünmeciliği furyası içinde, tanıtım izlenceleri yoluyla dilimize de sokulmaya çalışılan bu sözcük aslında tümüyle gereksizdir. Tanıtımlarda bir malın duyurusu yapıldıktan sonra gençlerden oluşan bir küme "vavvv!" diye bağırılmakta, böylece ürünün üstün niteliği karşısındaki şaşkınlıkları dile getirilmek istenmektedir. Bu gibi durumlarda *vav* sözcüğünün dilimizdeki doğal karşılığı olan, sözcüğün anlam ile işlev özelliklerine de uygun düşen *vay canına*, *vay* sözcüklerinin kullanılmasını öneriyoruz.

Örnek: Üniversite öğrenci adayları! Bu kılavuz sınavda başarınızın vazgeçilmez ön koşuludur. *Vay canına!* (Vayyy!)